

R. BYTAUTAS

TAUTA IR TAUTIŠKA SĄMONĖ*

Vienas žymiausių apsireiškimų mūsų laikų kultūringos žmonijos gyvenime yra **nacionalizmas**¹ — numylėjimas gimtosios tautos, stengimasis ją išlaikyti ir plėtoti jos ypatingą kultūrą. Ištirti nacionalizmo pamatus yra šio raštelio uždavinys. Man rūpi išaiškinti, ką reiškia „tautiškas“ jausmas, „tautiškas“ susipratimas ir kurie motyvai verčia asmenį tapti „tautininku“.

Tam tikslui pirmiausia reikėtų ištirti, kas yra „tauta“. Šis paklausas yra labai svarbus ir įdomus, bet painus. Jį nelengva išrišti. Į jį duodami įvairiausi atsakai. Šiame straipsnyje aš nesistengiu jį išsamiai išgvildinti, o nepamatuodamas ir kitų nuomonių nesvarstydamas duosiu vien tik tautos apribojimą, kursai guli manojo tautiškos sąmonės supratimo pamate. Taip iš dalies elgsiuos, kad sutrumpinčiau savo raštą ligi vidutinio laikraščio straipsnio didumo, nes žinau, jog ilgas raštas, išsitęsęs laikraestyje per ištisus metus, žymiai nustoja įdomumo: skaitytojas užmiršta pirmų dalių įspūdį, o per tai ir tąsa paliauna jį interesavusi. Bė to, ilgas **teorinis** tautos apribojimo ieškojimas, be abejojimo, išrodys mūsų jauniems skaitytojams gana sausa tema. Todėl savo pažiūras į tautos sąvokos apribojimą pasi-stengsiu išdėstyti kitą kartą ir kita forma...

I

Tauta yra kuopa žmonių, suvienytų dvasiško tvėrimo interesais, kurie kyla bendrinės kalbos, kaip kolektyvaus dvasiško veikimo organo, pamatu.

Per kalbą įvyksta žmonių dvasiškas bendradarbiavimas, per kalbą žmonių gauna galią sudėti atskirų individų prietvius į vieną visuotinę prie-

* Spausdinama iš žurnalo „Aušrinė“, 1912, Nr. 17, p. 112—115, Nr. 18, p. 145—149, Nr. 19, p. 179—186. Kalba šiek tiek taisyta.

¹ Nacionalizmą reikia skirti nuo **šovinizmo**, iškreiptos savo tautos meilės, sujungtos su kitų tautų neapkentimu ir noru jas pažeminti. Nacionalistas-tautininkas neprivalo būti šovinizistas. Šitą **dorą** tautos meilę ir viską, kas su tuo jungias (darbas savo tautos labui, stengimasis palaikyti jos ypatingą kultūrą), aš ir vadinu nacionalizmu. Nacionalizmas guli **internacionalizmo** pamate ir neigia **kosmopolitizmą**.

tyriją, o tai būtina pirmyneigos sąlyga. Galima sakyti kalbą esant žmonijos dvasiško veikimo pamatu, ant kurio išauga visuomenės organizacija ir visa jos kultūra. Bet žmonija iš senų senovės yra išsiskaidžiusi į atskiras kuopas-dalis, kurios šimtus ir tūkstančius metų gyvendamos atskirai ir nepriklausomai nuo kita kitos susitvėrė įvairias kalbas. Atsirado daugybė kalbinių bendrijų, kurios sudaro atskiras dvasiško bendradarbiavimo sritis, reliatyviai savarankias. Šitos reliatyviai savarankios ir uždaros dvasiško tvėrimo sritys su ypatingomis kalbomis ir vadinamos **tautomis** (nacija). Visa žmonija betarpiai nebendruoja. Bendruoja tik žmonės, vartoją vieną kalbą, o kitų kalbinių bendrijų dvasiškas gyvenimas jiems tėra prieinamas, kiek atskiri jų sąnariai pažįsta kitas kalbas ir, pasisavinę su jų pagalba kitų kultūrų gėrybes, savo gyvu žodžiu suteikia jas tautiečiams.

Kiekviena tauta riša visas kultūros problemas pirmiausia pati sau ir savo kultūros priemonėmis. Kiekviena tauta visuomet turi savo ypatingą poeziją, raštiją, meną ir mitologiją. Susidaro bendrinis tautos dvasiškas turtynas. Jį kiekviena karta paveldi nuo pranokėjų, padidina savo gyvatos darbu ir atiduoda ainijai. Tautos ribose susitveria ypatinga **kultūros tradicija**: numylėjimas savo dvasiškų vertybių, gerbimas savo dvasios milžinų ir palankumas per amžius nusistovėjusioms dvasiško tvėrimo formoms. Tautiečius vienija bendrinė kalba, bendrinė raštija ir menas, kurie peni jų dvasią, ir augina, apskritai, bendrinė kultūra, po kurios įtekme išaugo jų visų dvasiška asmenybė. Kiek ypatingų kultūrų žmonijoje arba, geriau pasakius, kiek visuotinės žmonijos kultūros įvairavimų, susitvėrusių istorijos būvyje, tiek atskirų tautų.

Visuotinės kultūros įvairavimai neišvengiamai yra susiję su kalbų įvairumu: atskiros kalbinės bendrijos būtinai sudaro ypatingas, reliatyviai savarankias ir uždaras, dvasios bendradarbiavimo ir veikimosi sritis, kuriose atsiranda ypatingi kultūros problemų išrišimai, ypatingi papročiai ir dvasios interesai, ypatingas supratimas apie mandagumą, grožį ir dorą. Ypatingos kalbos vartojimas yra vyriausias kultūrinio atskirumo momentas ir tolesnio kultūrinio įvairėjimo sąlyga. Ir atbulai: nustoti ypatingos kalbos reiškia nustoti pamatinės savarankaus kultūrinio ir drauge tautinio esimo sąlygas.

Žmonių kuopa, praradusi savo ypatingą kalbą, organiškai dalimi įeina į dvasišką bendravimą tos tautos, kurios kalbą ji priėmė. Primesti savąją kalbą kitiems, kaip dvasiško augimo ir tvėrimo įrankį, reiškia prijungti juos prie savojo dvasiško bendravimo ir savo tautos. Prastodinti lietuvius jų savotiškos kalbos ir pakeisti ją vokiečių ar lenkų kalba reiškia juos suvokietinti ar sulenkinti.

* * *

Tauta yra kažkas daugiau, negu tik dvasiškas bendravimas: tai yra taip pat dvasios **bendrystė**, vienodumas: nuolatinio tautiečių bendravimo ir veikimosi pamatu išsiplėtoja tautiečių bendrinis mąstymo, jautimo ir

norėjimo būdas. Kaip ypatingų tautos kultūrinio gyvenimo formų rezultatas atsiranda savotiška tautinė psichologija, **tautos būdas**.

Tautinių būdų sudarymą pirmiausia veikia tautų kalbos. Kiekviena kalba yra ypatingas **minčių pasaulis**. Vargiai galima berasti keliose kalbose kad ir dvejetą žodžių, turinčių tiksliai tą pačią reikšmę. Vienas kalbos filosofas sako: „Per visą žodyną atsikartoja apsiereiškimas, kad žodžiai, kurie įvairiose kalbose privalo reikšti neva tą patį, įdėmiau išsižiūrėjus turi nuo kits kitos kiek nutolstančias reikšmes“².

Net konkrečių daiktų vardai parodo prasmės skyrius. Kiek gi didesnis yra įvairumas tų žodžių prasmių, kurie tarnauja atitrauktinių sąvokų pažymėjimui!

Visi visų kalbų žodžiai turi tik jiems priklausančias reikšmes, ir kitų kalbų žodžiai jų beveik niekuomet neatitinka. Iš čia galima išmanyti, kaip dėl kalbos tautiškos tampa mūsų mintys.

Kiekviena tauta turi savo ypatingą istorijos prietyriją ir ją įkūnija savo ypatingoj kalboj. Žodis yra trumpiausia minties išraiška. Todėl žmonės yra įkūniję žodžio forma tas mintis, kurias jie dažniausiai mąsto ir gyviausiai atjaučia. Tas gi mintis, kurias mąstoma rečiau ar drumsčiau, išreiškama daugybe pasipildančių žodžių. Kalboje atsispindi tautos dvasiško būvio vyriausios žymės, jos pergyvenimai ir visa istorija. „Žodynas gauna psichologinio repertoriaus pavidalą, ir jo turinio pažinimas tampa vaizdžiai nupieštu tautinės psichologijos škiu“³.

Žodžiuose ir jų sujungimų reikšmėse atsispindi tautos pažiūros į daiktus, jų privalybes ir santykius. „Išmokdami savo gimtosios kalbos mes ne tik žodžius išmokstam, bet gauname pilną vyriausių pasaulio apsiereiškimų sąvokų registrą... Mūsų kalbos žodynas yra paveikslas, perduotas mums apie pasaulio daiktus ir jėgas, yra forma, kuria mes suvokiam visumos esybę, kokybes ir nusidavimus“⁴.

Todėl apriboti gimtosios kalbos žodžių ir jų sujungimų prasmę reiškia perkvosti ir aprašyti savotiškiausius savo proto elementus. „Patį savąjį „aš“ mes privaioime šiame apribojime išnarstyti, išaiškinti ir parodyti“⁵.

Dėl kalbos ypatybių mūsų mintys įgyja ypatingą tautišką pobūdį. Tautiškas galvojimo būdas yra ne bergždžia tautininkų pramonė, bet tikrybė kaip tikras ir neabejotinas ypatingas tautinės kalbos esimas.

Kalbos įtekmė žmogaus dvasiai yra tokia didelė, kad jos vienos užtekėtų idant pripažintume kiekvieną tautą turint savotišką būdą. Tačiau ta pačia prasme veikia ir visos kitos tautinės kultūros šakos. Antai savotiška tautos poezija ir dailė savo ypatingais grožybės ir doros vaizdais plėtoja jaunikaičio sielą, išpaudžia jon savotiškus jausmus ir troškimus, o tautos mokslininkai ir filosofai atidengia jo protui pasaulio paslaptį iš ypatingos šalies ir ypatingu būdu. Visų tautiečių dvasia auga po vienoda

² Carl Abel. Sprachwissenschaftliche Abhandlungen.— S. 8—9.

³ Ten pat.— P. 35.

⁴ Ten pat.— P. 221—222.

⁵ Ten pat.— P. 222.

tautos meno ir raštijos įtekme. Tas, kas sutverta tautos klasikų, tampa vidine visų tautiečių nuosavybe, jų visų dvasiškos asmenybės dalimi.

Visa tautos kultūra dalyvauja asmens būdo sutvėrime. Dainos, mame-lės-sengalvėlės dainuotos, kūdikį supant, vaiko žaidimai, tautinės kultūros patiektos pirmos žvaigždėtos svajonės, tautos meno-poezijos jaunikai-čio vaizduotėje sužadintos, — visa tai palieka neišdildomą pėdsaką asmens sieloje. „Kaip galėtų bet kas, vokiečių motinos pagimdytas ir išauklėtas, vokiečių mokytojo išlavintas, vokiečių dainių maitintas, galvoti ir jausti ne vokiškai?“ — sušunka vienas vokiečių filosofas (Paulsen).

Bendrai galima pasakyti: tautos kultūra apriboja tautiečių būdą. Tautos kultūrinė tradicija sutveria jų palankumą tam tikroms dvasiško veikimo formoms, tam tikriems galvojojimo ir jautimo tipams.

Tautos kultūra tampa tautiečių dvasios dalimi ir tik kaip tokia ir egzistuoja. Ji egzistuoja vien tik tautiečių protuose ir širdyse — paliovusi tvėrti jų vidinį gyvenimą, ji iš viso paliauna gyvavusi. Tai akivaizdu dvasiškos kultūros atveju: juk ji tegali egzistuoti žmogaus dvasioj. Bet tai teisinga ir medžiagiškos atveju. Ir medžiagiška kultūra egzistuoja tik tol, kol atsakančioji jai dvasiška kultūra egzistuoja žmonių sąmonėje. Afrikos bekultūriams murinams (negrams) Europos traukiniai ir garlaiviai, fabrikai ir dirbtuvės, visi pramonės padargai ir įrankiai neduotų jokios naudos, nes jie nemokėtų jų vartoti, neturėdami tam tikros žinijos. Medžiagiška kultūra paliautų buvusi, paliautų veikusi ir apsiereiškusi žmonių gyvenime. Žodžiu, kultūra yra galop žmogaus dvasios stovis, ir ypatingų tautinių kultūrų egzistavimas reiškia egzistavimą ypatingų tautinių psichologijų. Todėl kalbėti apie vokiečių, anglų, lenkų kultūrą ir vienkart neigti vokišką, anglišką, lenkišką tautinį būdą yra vidinis prieštaravimas: tai reiškia tvirtinti būsią tautos savotiška kultūra nėra savotiška.

* * *

Tautos būdas yra taip pat realus, kaip jos ypatinga kultūra. Tik reikia atminti, kad viskas pasaulyje mainosi, ir tautos būdas nėra nekintantis visais tautos esimo laikais. Jis yra istorijos padaras. Jame veikia visas praeitas tautos gyvenimas ir likimas. Ir būtent todėl jisai be paliovos mainosi ir virsta kitonišku. Būdamas istorijos atspindžiu, jis yra taip pat atmainus, kaip pati istorija, kuri jame atsispindi. Jis pakinta kiekvieną dieną, su kiekvienu nauju atsitikimu, tautos pergyventu.

Tačiau jis lieka reliatyviai vienodas. Kiekviena valanda padaro jame kokią nors dalinę atmainą, bet niekas negali vienu žygiu perdirbti iš pat šaknų. Tik visa sekanti tautos istorija tegali jį padaryti visai kitonišku. Tautos būdas nuolat mainosi, bet visuomet greta su naujybėmis pasilieka daug ko sena, kas leidžia tolyginti dabartinį tautos būdą su pirmykščiu. Tas tolygumas ne absoliutus, bet reliatyvus.

Šituo atžvilgiu yra visiška analogija tarp individinio ir tautinio būdo. Nuolat mainos asmens protas ir siela. Vaikas ir vyras, be abejo, dideliai skirias savo dvasios gyvenimu, tačiau mes kalbam apie asmens būdą.

Nes, nepaisant visų permainų, palieka kažkas bendrinio. Taip ir tauta savo plėtojimosi istorijoje išlaiko savo būdą, savo ypatingas dvasiško tvėrimo formas. Šia prasme galima kalbėti apie tautinę asmenybę ir tautos genijų.

* * *

Reliatyvus asmens ir tautos būdo tolygumas yra apercepcijos dėsnio veikimo užtikrintas. Mūsų sąmonė niekuomet nėra pasyvi. Praeiti sąmonės stoviai, senos mintys, jausmai ir norai stovi prieš naujus išpūdžius kaip veikianti ir juos perdirbanti jėga. Kaip žmogaus organizmas perdirba ir suvirškina kūnišką maistą, taip ir sąmonė perdirba ir pritaiko prie savęs jai suteikiamą dvasios peną. Nė viena idėja negali įeiti sąmonėn, neprisitaikiusi prie senųjų.

Naujos idėjos, kad ir labai vaisingos pačios savaime, tačiau neturinčios jokio sąryšio su senomis ir negalimos prie jų pritaikyti, sąmonės stačiai atmetamos ir nepadaro jai geistinos įtekmės. Dvasiškam asmens augime viešpatauja laipsniškumas ir nuosaikumas. Todėl žmogaus sąmonė pasilieka visuomet reliatyviai vienoda ir joje neįvyksta staigių šakniūnių atmainų. Iš šito supratimo kyla šiuolaikinio mokslinio auklėjimo obalsis: teikti vaikui tokius išpūdžius, kad jie ūgiu ir pobūdžiu visuomet atitiktų jau išsiplėtojusius gabumus ir įgytas žinias ir būtų su jais harmoniškaj.

Tas pats apercepcijos dėsnis lemia ir tai, kad joks apsirėškimas niekuomet nepadaro vienodos įtekmės keliems asmenims. Ta pati knyga, tas pats paveikslas, tas pats muzikos veikalas daro įvairią įtaką įvairiems asmenims, nes jų sąmonė yra nevienoda. Dvasios grūdai, krisdami į įvairias sąmonės dirvas, nevienodai derlingas iš prigimties ir nevienodai apdirbtas, duoda nevienodą vaisių. To supratimas pagamino kitą naujos pedagogikos obalsį: taikyti mokymo dalykus ir metodą prie auklėtinio individualystės.

Apercepcijos dėsnis veikia taipogi tautų dvasiškam plėtojimesi. Visos naujos idėjos tautų pasisavinamos organiškai, tai yra perdirbamos viduje ir pritaikomos prie viso jų dvasiško esimo. Dėl to dvasiškas tautos augimas eina iš lėto ir nuosekliai, ir tautos būdas išlieka sau reliatyviai tolygus ir, palyginti su kitais, reliatyviai kitoniškas. Joks idėjų apsimainymas negali panaikinti tautinių skirtumų. Į tą patį prietyrį įvairios tautos reaguoja kitaip, nes jų kultūra yra kitoniška. Pasisavindama bet kokį kultūrinį turinį, tauta jį savotiškai perdirba, pritaiko prie savo kultūros interesų, palankumų ir papročių. Antai, pasisavindamos svetimus žodžius, visos tautos visuomet juos sutautina garsų atžvilgiu. Tas pats atsitinka ir visose kitose kultūros srityse. Naujos meno, filosofijos ir religijos srovės stvoja antagonizman su tradicinėmis idėjomis ir būtent dėl kovos su jomis susisieja su visa tautos istorija ir tautiškai įvairėja ⁶.

⁶ O. Baueris pirmas panaudojo apercepcijos sąvoką tautų tvėrimo ypatybėms aiškinti. Iš jo tai knygos apie tautinį klausimą ir pasisavinau tautinės apercepcijos sąvoką.

Kiekviena tauta dalyvauja žmonijos pirmyneigoj visa savo praeitimi ir sutveria ypatingus dvasios produktus, kurių jokia kita tauta sutverti negali. Ypatinga tautos psichologija visuomet apsieisčia ir gamina ypatingas dvasiškas vertybes. Todėl galima pasakyti kiekvieną tautą turint savo ypatingą paskyrimą žmonijoj, lygiai taip, kaip jį turįs atskiras asmuo.

II

Atskirtinos žemesnė ir aukštesnė tautos formos, destis kiek platus ir tobulas yra dvasiškas jos sąnarių bendravimas. Jei duotoji žmonių kuopa vartoja vieną kalbą ir turi ant jos pamato dygstančią poeziją, mitologiją ir t. t., tai ji sudaro ypatingą kultūros atmosferą ir tuo pačiu yra atskira tauta. Bet toji tauta gali būti tik **konglomeratas** atskirų kuopelių, nejučiančių jokio kultūrinio sąryšio ir beveik nebendrujančių. Tokiu atveju tauta yra suskilusi į atskiras, nuo kita kitos nepriklausančias grupes, gyvenančias savarankiu medžiaginiu ir dvasiniu gyvenimu. Taip būna natūralinio ūkio laikais, kada kiekviena šeima sudaro savitą ekonominę vienetą. Jokių visus tautiečius vienijančių reikalų nesama, todėl nėra ir nuolatinių santykių. Žinoma, ne absoliučiai: kur tarp atskirų ūkių yra įvykęs kad ir pirmine forma darbo pasidalinimas, ten privalo būti ir produktų apsimainymas. Tačiau tasai darbo padalinimas yra ne pamatas, bet tik ekonominio gyvenimo priedas-epifenomenas, ir santykiai būna reti ir netaisykliški. Kultūriškai nuolat bendrauja tik mažos apylinkės gyventojai, sujungti erdvės artumu.

Visuotinio tautiečių bendravimo trūkumas veda prie **kalbos išsiskaldymo** į šimtus tarmių ir šnektų, prie atsiradimo vietinių papročių ir kultūros ypatybių, apskritai prie **kultūrinio įvairėjimo**. Tokia tauta nešioja savyje suskilimo daigus. Jos tautiškas esimas yra apribotas ne dabartiniu kultūriniu bendravimu, bet praeitu, jos pranokėjū: kadaise tų visų nepriklausomų kuopelių protėviai gyveno viena bendrija ir sutvėrė bendrinę kalbą bei kultūrą. Dabar gi, juo tolyn, juo kalbos ir apskritai kultūros skirtumai didėja.

Interesų vienodumas ir išmanymas išsiplečia tik tarp duotojo kaimo, miesčiuko ir apylinkės sąnarių, bet nesiekia toliau. Visas žmogaus minčių pasaulis ne platesnis už gimtojo kampelio siauras ribas, kur gimęs, gyvena ir veikiausiai mirs. Retkarčiais pasitaiko žmogui pamatyti svetimi sodžiai ir miesčiukai, bet ten jis randa **kitoniškų** žmonių, kitaip, tarmiškai, kalbančių, kitais papročiais — ir kas pirmiausia jam puola į akis — tai jų atskirumas, bet ne bendrystė.

Objektyviai tautiečiai yra susiję tūkstančiais ryšių: jie visi kalba, kad ir tarmiškai, bet **tos pačios** kalbos-motinos tarmėmis, jų mintys gimsta ir plėtojas tomis pačiomis formomis — dainos, kurias jie nuolatos dainuoja įvairuojančiais variantais yra persunktos tų pačių pamatinių jausmų ir gaidų (motyvų), dūmos, kurias jie dūmoja, tikėjimai, prietarai, gyvenimo

išmintis, kuriais jie seka, esti dažniausiai tie patys, nes nuo tų pačių protėvių paveldėti — apskritai jų mintys, jausmai ir norai labai vienodi, bet jie nenumano to vienodumo ir nebrangina. Užtektinai trunkant svetimtaučių pažinimui, įvairių apylinkių žmonės atkreipia dėmesį ne tiek į savo bendrystę, kiek į atskirumą. Kultūrinė bendrystė įvyksta be jų sąmonės ir norėjimo ir mechaniškai jungia į vieną kultūros atmosferą. Jie sudaro tautą, bet tai *tauta-konglomeratas*.

Tokiu konglomeratu lig atgimus buvo lietuvių tauta. Atskiros apylinkės buvo beveik savarankūs kultūros vienetai ir todėl jų ribose atsirado savotiškos tarmės bei šnektos. Toliau nesiplėtė dvasiškas bendravimas. Žmogaus mintys beveik neišeidavo iš siaurų gimtosios apylinkės ribų; jos santykių pažinimas visai užtektinas gyvenimo tikslams ir vienutiniai reikalingas; kas yra dar lauke jos, tai nesvarbu ir neįdomu. . .

Tokiomis sąlygomis negali atsirasti tautiškos vienybės idėja. Čia galima kalbėti nebent apie sodžių, apylinkių „patriotizmą“, bet ne apie tautišką jausmą.

Ilgainiui tauta-konglomeratas gali virsti kultūros organizmu. Dvasiška bendrystė tampa tautiečių permanyta ir atjausta. Jie patiria savo kultūrinę sąryšį ir stengiasi jį palaikyti bei plėtoti. Dėl to iš daugybės tarmių ir šnektų kyla viena tautinė kalba ir atsiranda raštija. Šioji išsiplėtimo stadijoje tauta yra dvasiškas bendravimas **tikra to žodžio prasme, su viena kalba ir raštija**, kaip šio bendravimo priemonėmis.

III

Tautiško bendravimo pirmynėigos priežascių reikia ieškoti sąlygose, kurios vertė atskirus ekonominius vienetus telktis krūvon (vienybėn). Tokiomis sąlygomis buvo: pirmiausia, būtinybė **kovos su priešais** svetimtaučiais už laisvę ir mantą. Pavergimo ir apiplėšimo pavojus verčia pirm savarankias, nieku nesurištas bendrijas organizuoti politiška.

Toliau būtinybė suvienytomis pajėgomis kovoti su **gamta** ten, kur vienos iš pavienių bendrijų tam tikslui neužtenka; pavyzdžiui, didelių upių reguliavimas yra bendrinis visų paupio gyventojų reikalas, galimas atlikti tik jų visų suvienytu triūs. Tokiais atvejais neišvengiamai kyla stipri politinė sąjunga, kurios valdžia pirmiausiu savo uždaviniu turi tautos ekonominio gyvenimo organizavimą (taip kilo senovės Rytų pilietijos: Egiptas, Babilonas ir kitos).

Pagaliau ta pačia kryptim veikė **mainomojo ūkio** išsiplėtojimas. Gyvi prekybos santykiai, panaikinę ekonominę atskirų bendrijų savarankumą, reikalavo jų susiliejimo į vieną socialinį-politinį organizmą. Taip buvo, pavyzdžiui, Europoj XIV, XV ir XVI amžiais. Šie trys veiksniai veikė ar skyrium, ar visi kartu.

Greta politinio jungimosi proceso plėtojosi ir tautiškas gyvenimas. Luomai, kurie stovėjo visuomenės organizacijos priešaky, neišvengiamai tapdavo ir tautiško gyvenimo organizatoriais: savo socialine padėtimi pas-

tatyti visuotinių tautos reikalų sargyboj, jie buvo tautiškos vienybės skelbėjai ir vykdytojai. Iš įvairių tarmių ir šnektų jie sudarė **bendrinę tautišką kalbą**, iš daugybės vietinių tikėjimų ir kultūr — **bendrinę tautišką religiją**, sutvėrė raštiją, filosofiją ir meną.

Tautiško gyvenimo nešėjas senovėj buvo diduomenė, bet **tik** diduomenė: aukštesni tautos sluoksniai, užtenkamai išlavinti, kad aprėptų dvasios žvilgsniu visą tautą, ir nuo kūninio darbo paliuosuoti, kad pavestų savo jėgas dvasiškam tvėrimui. O tautos apačia — liaudis, žemesnės, ekonomiškai pavergtos ir tamsios minios, kurios savo darbu suteikdavo diduomenei galią plėtoti dvasią, stovėjo už tautiško gyvenimo. Ir visas kartais buojąs tautiškos kultūros progresas liaudies nepaliesdavo; ji, darbo vergė, per ištisus amžius stovėjo ant to paties dvasiško išsiplėtojimo laipsnio; išskaldyta į atskiras kuopas, prie įvairių apylinkių pririšta, ji po senovei kalbėjo šimtais tarmių ir tesirūpino vietiniais reikalais. Ji buvo išskirta iš tautiško bendravimo. Tautos dvasinis turtynas jai buvo uždaras.

Tačiau ne visiškai: aukštesniųjų luomų sutvėrta kultūra vis dėlto šiek tiek prisidėdavo prie liaudies dvasiško kilimo ir susiartinimo. Ypač didelę įtekme liaudžiai turėjo bendrinė tautos **religija**: ji susiedavo visus tautiečius nepertraukiamais dvasios ryšiais, gaivindavo dvasiškos vienybės jausmą ir juos dabojo nuo susilieimo su kitataučiais-kitareligiais. Galima sakyti, religija buvo vienintelė kultūros sritis, kurioj visi tautiečiai be socialinės padėties skirtumo gaudavo tautišką auklėjimą; visos gi kitos dvasiškos kultūros sritys buvo liaudžiai neprieinamos — nei mokslas, nei raštija, nei menas. Tik religijoj visi tautiečiai buvo tikri bendrai. O šiaip liaudis dalyvavo tautiškam gyvenime tik netiesiogiai ir pasyviai: užlaikydami diduomenę, tautiškos kultūros tvėrėją.

Taip paprastai buvo senovėj. Taip ir viduramžiais. Liaudis buvo pasyvus tautiško bendravimo sąnarys. Tik vienas yra didelis skirtumas tarp senovės ir viduramžių: **religija nusiojo buvusi tautiškos kultūros veikniu**, o to pasekmė buvo tautiško gyvenimo nuopolis. Religija įgavo kosmopolitišką, virštautinį pobūdį. Atsirado **kosmopolitiškas religinis bendravimas**, kurio organu buvo lotynų kalba. Kadangi tais laikais religija buvo dvasiškų interesų centre ir viskas jai privalėjo tarnauti — mokslas, poezija, filosofija, menas — tai visi aukščiausi žmogaus dvasios interesai buvo išvyti iš tautiško gyvenimo srities ir perkelti į virštautinį bažnytiškai religinį. Galingiausieji protai išsižadėdavo gimtosios tautos ir jos „barbariškos“ kalbos, ėjo religijos-kosmopolitės tarnyston ir jai darbavosi, vartodami jos „dievišką“ lotynų kalbą. Liuosam tautiškam tvėrimui likdavo tik žemesnės gyvenimo sritys. Todėl viduramžiais tautiškos kultūros dvasiškų interesų kokybės ir kiekybės atžvilgiu apimdavo daug siauresnius plotus, negu senovėj, kada viskas, ištisa visuma buvo tautiško tvėrimo objektu, ir jo nešėja — diduomenė gimtąja kalba visose srityse paliko didžius veikalus. Viduramžiais gi tautiškas tvėrimas pasižymi idėjų bėdinumu ir siaurumu. Vos ne viskas, ką viduramžiai sutvėrė didesnio,

priguli kosmopolitiškai religinei kultūrai. Kosmopolitiška kultūra slopino tautišką. Tautiškas gyvenimas skurdo.

Tokiu būdu viduramžiai paliko sekantiems laikams du uždavinius: praplatinti, įlobinti tautišką gyvenimą ir įtraukti į jį visus tautos sluoksnius veikliais sąnariais.

IV

Pirmą uždavinį išrišo tolesnis dvasios progresas. Laikui bėgant žmonių protas atsiliuosavo nuo religinės vergystės. Prieš viduramžių minties supančiojimą Naujoji gadynė pastatė pavienės asmenybės laisvę, prieš bažnyčios autoritetą — nuosavą įsitikinimą. Filosofija, mokslas ir menas paliovė religijai tarnavę ir pradėjo savitą esimą. Ir tada jie neišvengiamai turėjo sugrįžti tautinių kultūrų globon. Kol žmogus galvojo ir veikė bažnyčios liepiamas, jisai dvasios tvėrimo tikslams naudojosi bažnyčios kalba. Bet tapęs **saužmogis**, jisai griebias gimtosios savo mintims išreikšti. Ją jis padaro dvasios augimo priemone. Kada asmuo numetė nuo savęs tradicijos našta mintyse apie tikėjimą, visuomenę ir gyvenimą, tada autoritetų-velionių kalba turėjo nusilenkti prieš gyvo žmogaus kalbą. Filosofai, mokslininkai ir poetai ėmė vėl rašyti, kaip senovėj būta, tautine kalba. Tautiškas gyvenimas vėl tapo įvairus, turtingas, aukštesnių interesų kupinas⁷.

Protinis žmonijos kilimas suardė ir pačią kosmopolitišką religinę organizaciją. Viena visuotinė bažnyčia suskilo į kelias atskiras, ir jos virto daugiau tautiškos, kad ir nepasiekė senovės religijų tautiškumo. Lotynų kalba nustojo universalios reikšmės net religinio tvėrimo srityje. Ji liko tik katalikų bažnyčios oficialių santykių organu. O šiaip ir religiniai rašytojai-teologai dažniausiai rašo tautinėmis kalbomis.

Taip pamažu tautinės kultūros kilo iš nuslopavimo, kuriame jos buvo viduramžiais. O kartu ir **liaudis** darėsi vis daugiau tautiško gyvenimo dalyve. Tai buvo galingo ekonominio išsiplėtojimo pasekmė. Milžiniškai išaugęs darbo **padalinimas** panaikino ekonominį atskirų ūkių savarankumą, sujungė stipriais prigulėjimo ryšiais miestą ir sodžių, tolimiausius šalies kampelius — į vieną ekonominį organizmą; pramonės permainos nuolatos mėto darbininkus iš vieno šalies galo į kitą: valstietis pertraukia sąryšį su žeme, prie kurios buvo amžiais prirakintas, ir bėga miestan

⁷ Čia aš nurodau tik visuotinę (apskritą) istorijos tendenciją. Todėl galimas užmetimas, kad Atgimimo (Renesanso) gadynėj individualizmo plėtojimas, ėjęs ranka rankon su klasikinių kalbų ir raštijų studijavimu bei sekimu, negriauna mano samprotavimų. Klasikinės literatūros buvo mokykla, kurioj Renesanso žmogus išauklėjo savo dvasinę individystę. Didieji senovės rašytojai mokino savitai galvoti ir liuosai tvirti. Istoriskai svarstant pasirodo, kad klasicizmo viešpatavimas rengė derlingą dirvą tautiškam tvėrimui. Laikiniai sutrukdę tautinių raštijų kilimą, jisai veikiai užleido joms vietą, suteikdamas joms naują, gilesnę turinį ir naują gyvybę. Pasisavinusios klasikinės senovės dvasią, tautos ėmė statyti nuosavos kultūros rūmus. Pasiliuosavusios nuo niveliuojančios ir vergiančios bažnyčios įtakos, tautos per klasicizmo mokyklą perėjo prie savito tvėrimo.

duonos ieškotų; geležinkeliai, garlaiviai, telegrafas ir paštas, tinklu apdengę visą šalį, šimteriopai padidina tautiečių kultūrinį bendravimą. Dabar jau ir valstiečiui, ir darbininkui tampa apčiuopiama ir suprantama tautiškos vienybės idėja.

Naujai ekonominei tvarkai labiau įsigyvenus, liaudis gauna vis didesnę ir didesnę dalį tautinėje kultūroje. **Mokyklinis minių lavinimas** tampa ekonomine **būtinybe**: be darbininko apšvietimo negalėtų funkcionuoti sudėtingas kapitalistinio ūkio aparatas; mokslas taip pat reikalingas valstiečiui tvirti ūkį pagal naujus agronomijos reikalavimus. Įvedamas visuotinis mokymas. Mokykloje vaikai pasisavina vienodus kultūros elementus viena kalba: jie gauna **tautišką išsilavinimą**. Toliau, vis daugiau plinta plačiose miniose **knygos ir laikraščiai**, ir per juos liaudis tampa dvasiško tautos gyvenimo dalyve. Pirmą kartą istorijos būvyje mes matom ir liaudį veikliu tautiško bendravimo sąnariu. Kapitalizmui plėtojantis, atsiranda tauta, kaip dvasiškas bendravimas, apimęs **visus** visuomenės sluoksnius.

V

Taip atsiranda visaluoomis tautiškas bendravimas. Bet mes anaipsoi dar nesam išaiškinę tautiško susipratimo kilmės.

Juk tautiškas susipratimas reikalingas ne tik tautiečių kultūrinės bendrystės numanymo, bet taipogi **žinojimo jų tautiško savotiškumo**, atskirumo nuo kitataučių. Kur šio trūksta, ten visai dar nėra tautiškos sąmonės, nei tautiško jausmo, kad ir būtų kultūrinės bendrystės numanymas.

Kaip sąvokos „aš“ ir „ne aš“ yra koreliatyvios, taip ir sąvokos „mano tauta“ ir „ne mano tauta“. Asmuo tegali pavadinti save „aš“, ką nors sau priešpastatydamas. Taip pat savo tautystę pajusti jis gali tik palyginęs savo tautą su kitomis. Todėl dažnai atskirų individų gyvenime atsitinka, kad jie tautiškai susipranta, begyvendami kur toli tarp svetimtaučių. Tik nuolat turėdami reikalą su svetimu gaivalu, jie pirmą kartą giliai pajaučia savo tautišką originalumą.

Ir visa tauta tegali susiprasti, užtektinai **susidūrusi** su kitomis. Jei tautos gyventų visai nuošaliai nuo kita kitos, tai dvasiškai besiplėtodamos jos sutvertų kiekviena sau ypatingą kalbą, raštiją ir t. t. Tačiau nieku gyvu nebūtų sutvėrusios tautiškos idėjos, ir jų ypatingų kultūrų tvėrimas negalimas būtų vadinti tautišku judėjimu, nes tai yra realizavimas **sąmoningo noro plėtoti tautinės kultūros ypatybes**. Apie tautišką judėjimą ir nacionalizmą galima kalbėti tik ten, kur susiduria kelios kultūros, kurios kovoja už savarankų būvį.

Todėl tautiškas susipratimas be gyvojo kultūrinio tautiečių bendravimo reikalingas dar kito veiksnio, būtent, **intensyvių tarptautinių santykių**, kurie iškeltų aikštėn tautų savotiškumus. Šią sąlygą davė irgi ekonominis plėtojimasis: mainomas ūkis susieja ekonominiu prigulėjimu ne tik atski-

ras tautos dalis, bet ir ištisas šalis bei tautas. Ypač tai reikia pasakyti apie aukščiausią mainomo ūkio formą — kapitalizmą. Darbo pasidalinimas tarp įvairių šalių ir svid dalių pasiekė istorijoje nematytą didumą, prekybiniai santykiai apėmė visą žmoniją — ir visa tai veikė kaskart smarkesnio tautiškos sąmonės kilimo prasme. Žmogus, savo veikime nuolat susidurdamas su svetimtaučiais, pradėjo suprasti ir vertinti savo tautystę.

Ekonominis plėtojimas sutvėrė sąlygas, ant kurių pamato tegalėjo kilti tautiška sąmonė: visalumi kultūrinį bendravimą viduj pavienių tautų ir tarptautinius santykius.

Bet kyla klausimas: argi ekonominis gyvenimas išsamiai išaiškina tautiškos sąmonės kilimą mūsų laikais? Iš tikrųjų, visai nesuprantama, kodėl įvairiaučiai, nuolat susieidami ekonominiam veikime, nepraranda savo tautystės, pirmiausia, neišsižada gimtosios kalbos, bet stengiasi visomis pajėgomis ją išlaikyti ir plėtoti. Kodėl visos tautos, ekonomiškai bendraudamos, nenustoja savo ypatingų kultūrų ir nesusilieja į vieną kultūros atmosferą su viena visuotine kalba? Kodėl ta pati priežastis, kuri panaikino sričių partikuliarizmą viduj pavienių tautų, būtent gyvų beklūčių ekonominių santykių būtinumas neiššaukė to paties rezultato viduj žmonijos? Ypač tai nesuprantama, turint akivaizdą faktą, jog viduramžių Europoj viena kalba (lotynų) jau buvo įgijusi universalią reikšmę. Aiškindami vien ekonomikos pamatu, mes istoriniam Europos gyvenime patiriam nesutaikomą prieštaravimą: gadynėj, kada ekonominis atskirų šalių sąryšis buvo menkas ir tarptautiniai santykiai palyginti reti, tada žmonijos dvasiškam tvėrime viešpatavo žymus vienodumas lotynų kalbos pavidalu. Tuo tarpu gadynėj, panaikinusioj ekonominių tautų savarankumą, šimteriopai padauginusioj tarptautinius santykius, nesugrįžtamai žlugo kosmopolitiška, „katalikiška“ kultūra, ir ant jos griuvėsių pražydo daugybė tautiškų kultūrų su savo „barbariškomis“ kalbomis. Iš ekonominių interesų stovyklos tai visai negalima išaiškinti. Juk atskirų tautinių kultūrų buvimas nepataikauja ekonomikos pirmyneigai. Atbulai, būdamas momentu, perskiriančiu žmones jų ekonominiam veikime, apsunkinančiu ekonominius santykius (įvairios kalbos!), jis trukdo ekonominių plėtojimasi.

Šio apsišikimo mes negalėsim išaiškinti, kol nesuprasim, kad nacionalizmas nėra kilęs kaipo ekonominių interesų pasekmė ar išraiška. Nacionalizmas plaukia iš kito, dvasiško šaltinio: **reikalas atsiskirti nuo kitų ir būti patim savimi** yra tautiško susipratimo premisa. Liuoso individuališko plėtojimosi reikalas verčia asmenį kovoti už klestėjimą gimtosios kalbos, kaipo žymiausio savo dvasiškos esybės elemento. Susidurdamas su kitaučiais, asmuo stengias išlaikyti savo tautystę, nes nori išlikti patim savimi. Tautiškas išsilaikymas yra vienas individystės išsilaikymo pavidalų. Nacionalizmą galima apriboti kaipo **individualizmą tarptautiniuose santykiuose**.

VI

Naujoji istorijos gadynė pasižymi individualizmo išsiplėtojimu. Vieron beasmenio, bandos žmogaus stoja individas, bandiško gyvenimo principo vietą užima asmeniškąs. Pirm žmogus kaip ir dingdavo toj visuomenės organizacijoj, prie kurios priklausė, gyveno jos bendrine tradicine gyvenimo išmintim, o savo atskirų, ypatingų minčių bei norų neturėjo. Dabar gi jis ieško išlaisvijo visose veikimo srityse. Jis trokšta išplėsti visas savo jėgas ir liuosai ir savotiškai išgyventi save. Naujoji istorijos gadynė atidengė ne tik naujus pasviečius ir naujus produkcijos būdus bei padargus, bet svarbiausia, ką ji atidengusi yra, tai vidaus žmogus, dvasinis žmogus, ypatingas individinis dvasios pasaulis. Pirma žmogus buvo pasyvus įnagis visokeriopų autoritetų rankose, gyvų ir mirusių; gyveno ir veikė autoritetų liepiamas. Dabar gi nori sautikslis būti ir tverti liuosai ir savotiškai. Pirma žmogus bijojo būti ir rodytis kitonišku, ne kaip visi, dabar stengias gyventi savaip ir veikti savaip. Jis geidžia **saužmogis** būti. Žmoniškumą savotišku būdu apreikšti. . .

Individualizmas įgyja įvairiausius pavidalus: stengimosi savaip išrodyti ir dėvėti⁸, asmeninės šlovės ieškojimo, irgi nacionalizmo. Bendraudamas su žmonėmis, asmuo stengias išlikti patim savimi visais atžvilgiais. Todėl prietykiuose prie kitataučių nori išlaikyti savo tautystę, kaip savo individystės dalį. Juk tautinės ypatybės yra ne kas kita, kaip tik asmeninės, ir tik kaipo tokios ir egzistuoja: tautos kultūra turi savo esimą tik tautiečių dvasioj. Jos nešėjai yra pavieniai konkretūs žmonės. Tautos kalba nėra apsireiškimas virš žmogaus ir už žmogaus, tai jo gimtoji kalba, kurios formose jisai iš pradžių pažino platų pasaulį motinėlės mokomas. Tautos tvėrimo būdą, tautos mąstymo, jautimo ir norėjimo atvarsius žmogus nešioja savyje ir jaučia juos kaip savo asmenybės privalumus. Ir juo stipresnis asmuo, juo daugiau jis jaučias esąs savo gyvenimo centras ir tikslas, juo smarkiau jis kovoja už laisvą jų išreiškimą. Asmens dvasia išėjo iš dvasinės tautos substancijos kaipo jos padaras. Ir jis myli tautą, nes myli save. Šit psichologinis tautiško jausmo pamatas.

Nacionalizmas pirmiausia apsireiškia prisirišimu prie gimtosios kalbos. Kalba — žmogaus dvasios paveikslas. Aukščiau matėm, kaip tautiškos pasidaro mūsų mintys dėl kalbos ypatybių. Kalba tautoms yra minčių pasaulis, jų dvasios „aš“. Gėtė sako: „Kiekviena sritis myli savo dialektą, nes tai yra gaivalas, iš kurio siela semia gyvastį“⁹. Istrijos chorvatai gimtąją kalbą vadina „širdies kalba“ (lingva dal cuore), o svetimą, kuria jie priversti naudotis reikalų santykiuose su kitataučiais — „duonos kal-

⁸ Anot Burchkarto, italuose Renesanso laikais net rimti žmonės gražius rūbus priskirdavo prie asmenybės tobulumo. Florencijoj buvęs metas, kada rūbai buvo kažkas individuališka, kada kiekvienas turėjo nuosavą madą; viešpataujant bendrai madai, kiekvienas stengėsi įnešti jon ką nors savotiško.

⁹ Dichtung und Wahrheit.

ba" (lingva dal pane). Tarptautininkas Heinė, nepripažindamas politikos gyvenime tautiško principo, dainavo tačiau:

Bewahre in der Brust wie einen Hort
das liebe schöne deutsche Wort!
(Išlaikyk krūtinėj kaipo brangenybę
mielą, gražų vokišką žodį!)

Tautinę kalbą mylėti verčia irgi troškimas būti savotišku dvasios tvėryboj. Kiekvienas mūsų rašydamas nori turėti savotišką stilių, savo ypatingas mintis ypatingu būdu išreikšti. Tas pats stimulus ragina žmogų tveriant vartoti ypatingą tautinę kalbą, kad atsiskyrus nuo kitataučių. Atskira tautinė kalba rašytojui yra viena priemonių individualizavimosi (individualizavimosi) tarptautiniam rašytojų būryje.

Tautiškas jausmas teka iš individualizmo versmių. Todėl jis yra tik kultūringo žmogaus privalumas. Laukiniai jo neturi. Taip vadinamas **gimtinis** jausmas yra tik instinktiškas potraukis prie gimtosios žmogiškos bandos, plaukiąs ne iš numylėjimo tos kultūrinės apystovos (обстановка, milieu), kurioj susiformuoja dvasinė asmenysta, ir noro būti savotišku dvasios tvėrime, bet iš absoliutaus psichologinio negalėjimo atskirti save nuo savo gimties ir prisistatyti jos lauke: prie „savųjų“ žmogus traukte traukias instinktu, „svetimų“ gi bijos, neapkenčia ir šalinas. Tuo tarpu mūsiškė tautos meilė anaipatol nėra kitataučių baimė ar neapykanta, kaip savimeilė nėra tuo pačiu kitų niekinimas. Priešingai, asmuo, galingai išplėtęs individuališko tvėrimo sparnus, jaučias visur, tarp visokių žmonių galis rasti, kur panaudoti savo jėgas, ir, aiškiai suvokdamas savo galią, drauge su Dante taria: „Mano tėvynė yra visas pasaulis!... Ar negaliu aš saulės ir žvaigždžių šviesos visos regėti ir visas apmąstyti iškiliausias tiesas?... Niekuomet netrūks man mano duonos“! Tačiau vienas žemės kampelis yra jam visų mieliausias, visų brangiausias: kur jisai tapo žmogumi, kur močiutė užlingavo raudomis, kur praėjo šviesus gyvenimo rytas — tai tauta, tėvynė. Nepertraukiami acionės (dėkingumo), gerbimo ir meilės ryšiai jungia jį su tėvynė. Ir juo toliau ji erdvėj, juo artesnė ji širdy ir juo smarkiau tenai skrenda mintis...

Ir tas prisirišimas prie gimtosios tautos nėra tai refleksijos, protavimo darbas, bet betarpiai teka iš sielos gelmių kaipo vienas savojo „aš“ išlaikymo instinkto pavidalų. Ir būtent tai yra **dvasinio** išsilaikymo instinktas, kursai gimdo tautišką jausmą.

Noras palaikyti bei plėtoti savo tautą, kaipo atskirą kultūrinį vienėtą, reiškia prigimtą žmogaus stengimąsi, kad kalba, kuria jis kalba ir tveria, idėjos, kurias jis išpažįsta, grožio ir doros paveikslai, kuriais iš mažens gėris jo siela, apskritai visa tai, kas sudaro vidinį jojo „aš“ gyvenimą, nepražūtų, bet įeitų ateitin gyvu elementu.